

Sententia Aristotelis de compositione corporum

e materia et forma in ordine physico et metaphysico in elementis terrestribus considerata.

Dr. Franciscus Sanc S. I.

(»Dicimus autem, si quidem misceri quid oportet, mixtum habere partes eiusdem rationis, et sicut aquae pars est aqua, ita etiam mixti. Quodsi mixtio est compositio secundum parva, nihil horum eveniet, sed solum ad sensum mixta sunt.«)

6. Deinde positive quaestio solvitur ita⁸¹: „ἔστι δὴ ὡς ἔφαμεν τῶν ὄντων τὰ μὲν ποιητικά, τὰ δ' ὑπὸ τούτων παθητικά τὰ μὲν οὖν ἀντιστρέφει, ὅσων ἡ αὐτὴ ὕλη ἐστὶ, καὶ ποιητικὰ ἀλλήλων. καὶ παθητικὰ ὑπ' ἀλλήλων· τὰ δὲ ποιεῖ ἀπαθῆ ὄντα, ὅσων μὴ ἡ αὐτὴ ὕλη τούτων μὲν οὖν οὐκ ἔστι μίξις· διὸ οὐδ' ἡ ἰατρικὴ ποιεῖ ὑγίειαν οὐδ' ἡ ὑγίεια μὴνυμένη τοῖς σώμασιν. τῶν δὲ ποιητικῶν καὶ παθητικῶν ὅσα ἐθδιαίρετα, πολλὰ μὴν ὀλίγοις καὶ μεγάλα μικροῖς συντιθέμενα οὐ ποιεῖ μίξιν, ἀλλ' αὐξήσιν τοῦ κρατοῦντος· μεταβάλλει γὰρ θάτερον εἰς τὸ κρατοῦν, οἶον σταλαγμος οἴνου μυρίοις χοεῦσιν ἕδατος οὐ μίγνυται. λύεται γὰρ τὸ εἶδος καὶ μεταβάλλει εἰς τὸ πᾶν ὕδωρ. ὅταν δὲ ταῖς δυνάμεσιν ἰσάζῃ πως, τότε μεταβάλλει μὲν ἐκάτερον εἰς τὸ κρατοῦν ἐκ τῆς αὐτοῦ φύσεως, οὐ γίνεται δὲ θάτερον, ἀλλὰ μεταξὺ καὶ κοινόν. φανερόν οὖν ὅτι ταῦτ' ἐστὶ μίχτὰ ὅσα ἐναντίωσιν ἔχει τῶν ποιοῦντων· ταῦτα γὰρ δὴ ὑπ' ἀλλήλων ἐστὶ παθητικά.“

(»Sunt igitur, ut diximus, inter entia aliqua activa, aliqua autem ab his passiva. Quaedam igitur convertuntur in invicem, scilicet quorum eadem materia est et quae ad invicem activa et passiva sunt; quaedam autem agunt, quin ipsa pati possint, sc. quorum non est eadem materia. Inter haec igitur non est mixtio; quare neque ars medica sanitatem facit neque sanitas cum corporibus miscetur. Ex activis et passivis autem ea, quae facile dividi possunt, si multa cum paucis et magna cum parvis componuntur, non faciunt mixtum sed augmentum fortioris; convertitur enim aliud in illud, quod fortius est, sicut gutta vini cum deciesmillenis mensuris aquae non facit mixtum; solvitur enim species et transit in totam aquam. Quando autem quadantenus viribus paria sunt, tunc convertitur alterum in illud, quod fortius est, ex sua natura, neque tamen fit alterum, sed aliquid intermedium et commune. Patet igitur illa esse miscibilia, quae oppositionem habent agentium; haec enim pati possunt alterum ab altero.«)

Ex his omnibus patet secundum sententiam Aristotelis mixtum resultare ex aliqua pugna inter miscibilia, quorum unumquodque

⁸¹ De gen. et corr., 1, 10; 328 a 18—33.

vim habet, qua in oppositum agit; ideoque in mixto haberi actionem, ita ut illa, quae mixtum constituent, invicem aliquo modo alterent. Ideo Aristoteles in fine capituli dicit⁸²:

„ἡ δὲ μίξις τῶν μικτῶν ἀλλοιωθέντων ἐνωσις“.

(»Mixtio est miscibilium alteratorum unio«.)

Haec omnia ab Aristotele omnino generaliter dicta sunt, ideoque etiam de mixto quod ex elementis fit, valent: etiam ex elementis ita fit mixtio, ut elementa invicem uniantur, neque tamen ita, ut omnino immutata maneant, sed ita ut aliquo modo mutantur mutua actione et reactione. Quando autem mixtio solvitur, elementa non producuntur, sed solum separantur, ita ut eadem appareant ac erant, antequam mixtionem inirent.

7. Atque hanc esse mentem Aristotelis ex iis etiam patet, quibus explicat, quomodo ex elementis fiat caro, os aliaque.⁸³ Primo quidem exponitur difficultas, quae obstare videtur, ne ex elementis fiat caro aut omnino aliquid aliud, quia sc. ita sola materia elementorum remanere videtur⁸⁴:

„καὶ τοῖς ποιούσι μίαν αὐτῶν (sc. τῶν στοιχείων) ὕλην ἔχει τινὰ ἀπορίαν, πῶς ἔσται τι ἐξ ἀμφοτέρων, οἷον ψυχροῦ καὶ θερμοῦ ἢ πυρὸς καὶ γῆς. εἰ γὰρ ἔστιν ἡ σὰρξ ἐξ ἀμφοῖν καὶ μηδέτερον ἐκείνων, μηδ' αὖ σύνθεσις σωζομένων, τί λείπεται πλὴν ὕλην εἶναι τὸ ἐξ ἐκείνων; ἡ γὰρ θάτερον φθορὰ ἢ θάτερον ποιεῖ ἢ τὴν ὕλην“.

(»Etiam illi, qui unam materiam sc. elementorum faciunt, aliquam difficultatem habent, videlicet quomodo ex utroque aliquid futurum sit, e. gr. ex frigido et calido vel ex igne et terra. Si enim caro ex utroque est et neutrum ex illis, et iterum si non est compositio eorum, quae salvata permanent, quid relinquitur nisi, ut dicatur illud quod ex ipsis est, esse materiam? Corruptio enim alterius aut alterum facit aut materiam.«)

Quam difficultatem, quae similis est ei, quae omni mixto obstare antea dicta est, simili etiam modo solvit distinguendo inter elementum in actu et in potentia: in mixto elementa esse aliquo modo potentia, non simpliciter actu⁸⁵:

„ἄρ' οὖν ἐπειδὴ ἔστι καὶ μᾶλλον καὶ ἥττον θερμοῦ καὶ ψυχροῦ, διὰ μὲν ἀπλῶς ἢ θάτερον ἐντελεχείᾳ, δυνάμει θάτερον ἔσται“.

⁸² De gen. et corr. 1, 10; 328 b 22.

⁸³ De gen. et corr. 2, 7; 334 b 2—30.

⁸⁴ De gen. et corr. 2, 7; 334 b 2—7.

⁸⁵ De gen. et corr. 2, 7; 334 b 8—13.

«*διαν δὲ μὴ παντελῶς, ἀλλ' ὡς μὲν θερμὸν ψυχρόν, ὡς δὲ ψυχρόν θερμὸν διὰ τὸ μὴ γινόμενα φθείρειν τὰς ὑπεροχὰς ἀλλήλων, τότε οὐθ' ἡ ὅλη ἔσται, οὐτ' ἐκείνων τῶν ἐναντίων ἑκάτερον ἐντελεχείᾳ ἀπλῶς ἀλλὰ μεταξὺ.*»

(«Forte igitur ita dicendum est, quoniam magis et minus calidum et frigidum est, quando alterum simpliciter actu est, alterum erit potentia; quando autem non omnino, sed sive calidum frigidum, sive frigidum calidum, propterea quod ea, ex quibus mixtum compositum est, excellentias, quas inter se habent, corrumpunt, tunc neque materia erit neque alterum illorum oppositorum simpliciter actu sed aliquid intermedium.»)

8. Elementa igitur in mixto sunt et quidem non solum quoad suam materiam sed etiam quoad suam formam seu contrarietatem, verum ita modificatam, ut aliquo modo exaequata et videantur et sint: quantum alterum elementum suae contrarietatis amittit, tantum alterum accipit, e. gr. quando ignis cum terra miscetur, ignis tantum caloris amittit quantum terra accipit.

Atque ita totum mixtum aliquam contrarietatem habet, quae minor quidem est, quam antea in illo elemento erat, quod quoad illam maxime excellebat, maior tamen, quam antea in illo elemento erat, quod quoad illam minimum erat.

Ergo ex Aristotelis sententia contrarietas seu forma elementi minui et augeri, seu remitti et intendi potest, idque ita, ut illa contrarietas in qua elementa, quae mixtionem ineunt conveniunt, immutata maneat. Forma igitur elementi, qua alterum ab altero differt quoad essentiam et definitionem, est coniunctio contrarietatum, quae inter se separari possunt, et ex quibus utraque remitti et intendi potest, altera immutata manente. Forma, ut in elementis est, non est indivisibilis. Quare etiam eadem forma seu contrarietas in diversis numero corporibus elementaribus in diverso gradu seu intensitate seu quantitate esse potest⁸⁶:

«*ἔστι καὶ μᾶλλον καὶ ἧττον θερμὸν καὶ ψυχρόν.*»

(«Est et magis et minus calidum et frigidum.»)

Unde etiam patet differentiam inter contrarietates elementorum posse esse maiorem et minorem et propterea etiam contrarietatem in mixtione resultantem

⁸⁶ De gen. et. corr. 2, 7; 224 b 8.

tem diversam esse posse; possunt e. gr. plura mixta esse calida ita, ut in alio maior in alio minor sit caliditas.

9. Atque ex eo Aristoteles explicat, quomodo ex iisdem elementis diversa mixta resultare possint quorum aliud sit caro, aliud os et alia⁸⁷: „κατὰ δὲ τὸ δυνάμει μᾶλλον εἶναι θερμὸν ἢ τοῦναντίον, κατὰ τοῦτον τὸν λόγον διπλασίως θερμὸν δυνάμει ἢ ψυχρόν, ἢ τριπλασίως, ἢ κατ' ἄλλον τρόπον τοιοῦτον“.

(»Prout autem potentia magis calidum quam frigidum est, aut vice-versa, hac ratione dupliciter calidum potentia est, aut tripliciter, aut alio tali modo.«)

Et⁸⁸: „ἐπεὶ δὲ καὶ πάσχει τὰναντία κατὰ τὸν ἐν τοῖς πρώτοις διορισμὸν· ἔστι γὰρ τὸ ἐνεργεῖα θερμὸν δυνάμει ψυχρόν καὶ τὸ ἐνεργεῖα ψυχρόν δυνάμει θερμὸν, ὥστε ἐὰν μὴ ἰσάζῃ, μεταβάλλει εἰς ἄλληλα. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐναντίων· καὶ πρώτον οὕτω τὰ στοιχεῖα μεταβάλλει, ἐκ δὲ τούτων σάρκες, καὶ ὅσῃα καὶ τὰ τοιαῦτα, τοῦ μὲν θερμοῦ γιγνομένου ψυχροῦ, τοῦ δὲ ψυχροῦ θερμοῦ, διὰν πρὸς τὸ μέσον ἔλθῃ· ἐνταῦθα γὰρ οὐδέτερον, τὸ δὲ μέσον πολὺ καὶ οὐκ ἀδιαίρετον. ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ξηρὸν καὶ ὑγρὸν καὶ τὰ τοιαῦτα κατὰ μεσότητα ποιοῦσι σάρκα καὶ ὅσῃα καὶ ἄλλα“.

(»Quoniam contraria patiuntur, sicut antea⁸⁹ declaratum est; est enim id, quod actu calidum est, potentia frigidum, et id, quod actu frigidum est, potentia calidum, ita ut, nisi paria sint, in invicem mutantur. Similiter autem et de ceteris contrariis dicendum; atque primo ita elementa mutantur, ex his autem carnes et ossa et alia similia fiunt, eo quod calidum fit frigidum, frigidum autem calidum, quando ad medium pervenerit; ibi enim neutrum est, medium autem multiplex est nec indivisibile. Similiter autem siccum et humidum et alia talia secundum medietatem faciunt carnem et ossa et alia.«)

10. Utrum elementa, quando in mixtum componentur, in minimas partes dividantur necne, Aristoteles non dicit; verum quid cogitaverit, ex iis colligi potest, quae de mixto constituto dicit⁹⁰: „ἔστιν ἐκ πυρὸς ὕδωρ καὶ ἐκ τούτου γίγνεσθαι πῦρ ἔστι γὰρ τι κοινὸν τὸ ὑποκείμενον. ἀλλὰ δὴ καὶ σὰρξ ἐξ αὐτῶν γίνεται καὶ μυελός· ταῦτα δὴ γίνεται πῶς; ἐκείνοις τε γὰρ τοῖς λέγουσιν ὡς Ἐμπειδοκλῆς τίς ἔσται τρόπος; ἀνάγκη γὰρ σύνθεσιν εἶναι καθάπερ ἐξ πλινθῶν καὶ λίθων τοῖχος· καὶ τὸ μῆγμα δὲ τοῦτο ἐκ σωζομένων μὲν ἔσται τῶν στοιχείων, κατὰ μικρὰ δὲ παρ’

⁸⁷ De gen. et corr. 2, 7; 334 b 14—16.

⁸⁸ De gen. et corr. 2, 7; 334 b 20—30.

⁸⁹ sc. de gen. et corr. 2, 4.

⁹⁰ De gen. et corr. 2, 7! a 23—b 2

ἄλληλα συγκεκμημένων. οὕτω δὴ σὰρξ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον. συμβαίνει δὴ μὴ ἐξ ὄτουσιν μέρους σαρκὸς γίνεσθαι πῦρ καὶ ὕδωρ, ὥσπερ ἐκ κηροῦ γένοιτ' ἂν ἐκ μὲν τοῦδε τοῦ μέρους σφαῖρα, πυραμὶς δ' ἐξ ἄλλου τινός· ἀλλ' ἐνεδέχεται γε ἐξ ἑκατέρου ἑκάτερον γενέσθαι. τοῦτο μὲν δὴ τοῦτον γίνεται τὸν τρόπον ἐκ τῆς σαρκὸς ἐξ ὄτουσιν ἄμφω· τοῖς δ' ἐκείνως λέγουσιν οὐκ ἐνδέχεται, ἀλλ' ὡς ἐκ τοίχου λίθου καὶ πλίνθου, ἑκάτερον ἐξ ἄλλου τύπου καὶ μέρους“.

(»Possibile est ex igne fieri aquam et ex hac ignem; est enim aliquid commune suppositum. Sed et caro et medulla ex iis fit. Haec autem quomodo fiunt? Illi, qui sicut Empedocles loquuntur, quomodo hoc explicabunt? Necesse enim est sc. ex eorum sententia compositionem sc. carnis esse, sicut murus compositus est ex tegulis et lapidibus; et mixtum hoc erit ex elementis, quae salva permanent, solum secundum parvas partes iuxta invicem posita. Atque ita de carne et de omni alio corpore dicendum. Evenit ergo sc. in hac sententia non ex unaquaque parte carnis fieri ignem et aquam, sed sicut ex cera fit ex alia parte pila et ex alia pyramis. Iam vero ex utraque parte utrumque fieri potest sc. id quod experientia ostendit. Hoc igitur dicto modo ex carne fit utrumque ex qualibet parte; qui autem illo alio modo loquuntur sc. sicut Empedocles, hoc admittere non possunt, sed sicut ex muro lapidis et tegula sc. haberi potest, aliud ex alia parte.)

Aristoteles igitur dicit in carne aliisque corporibus mixtis, quae ex elementis composita sunt, unamquamque partem compositam esse ex iisdem elementis ac totum, sicut iam antea dixit quoad omne mixtum⁹¹: „*φαμὲν δ', εἴπερ δεῖ μεμίχθαι τι, τὸ μίχθῆν ὁμοιομερῆς εἶναι, καὶ ὥσπερ τοῦ ὕδατος τὸ μέρος ὕδωρ, οὕτω καὶ τοῦ κραθέντος“.*

(»Dicimus, si quid misceri debet, mixtum habere partes eiusdem rationis, et sicut aquae pars aqua, ita etiam mixti.«)

Iamvero, quomodo unaquaeque pars mixti iisdem elementis constet ac totum, intelligitur solum, si miscibilia in constituenda mixtione primo in minimas partes divisa sunt. Ergo Aristoteles, etiamsi hoc non dicit, tamen aliquomodo sensisse censendus est, aut saltem hoc cum eius doctrina componitur.

Neque huic explicationi obstat, quod Aristoteles negat mixtum esse compositum ex partibus minimis iuxta invicem positis; nam negat solum, quatenus in sententia Empedoclis illa exaequatio contrarietatum negatur, non autem quatenus minimae partes statuuntur.

⁹¹ De gen. et corr. I, 10; 328 a 10—12.

11. Cum omnibus istis, quae de natura elementorum in iis continentur quae Aristoteles de generatione elementorum atque de mixtis dicit, ea conveniunt, quibus declarat, quomodo ex elementis aliquod corpus simpliciter generetur et quomodo putrefiat.⁹² Primo quatuor elementa describit atque in activa et passiva dividit⁹³:

„ἐπεὶ δὲ τέτταρα διώρισται αἷτια στοιχείων, τούτων δὲ κατὰ τὰς συζυγίας καὶ τὰ στοιχεῖα τέτταρα συμβέβηκεν εἶναι, ὧν τὰ μὲν δύο ποιητικά, τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν, τὰ δὲ δύο παθητικά, τὸ ξερὸν καὶ τὸ ὑγρὸν“.

(«Quoniam declaratum est quatuor esse rationes elementorum, horum autem secundum combinationes quatuor esse elementa evenit, ex quibus duo sunt activa, calidum et frigidum, duo passiva, siccum et humidum.»)

Cuius distinctionis ratio est⁹⁴: „τὸ μὲν γὰρ θερμὸν καὶ ψυχρὸν ὡς ποιητικά λέγομεν (τὸ γὰρ συγκριτικὸν ὡς περ ποιητικὸν τι ἐστὶ) τὸ δ' ὑγρὸν καὶ ξηρὸν παθητικὸν (τὸ γὰρ εὐδόριστον καὶ δυσόριστον τῷ πάσχειν τι λέγεται τὴν φύσιν αὐτῶν“.

(«Calidum enim et frigidum tamquam active appellamus nam id, quod congerit, quasi aliquid activum est, humidum et siccum autem passivum nam facile et difficulter determinabile dicitur eo, quod natura eorum, aliquid patitur.»)

Atque hae vires causae sunt et generationis et corruptionis naturalis⁹⁵: „καθόλου ἢ ἀπλή γένεσις καὶ ἡ φυσικὴ μεταβολὴ τούτων τῶν δυνάμεων ἐστὶν ἔργον, καὶ ἡ ἀντικειμένη φθορὰ κατὰ φύσιν“.

(«Generatim simplex generatio et naturalis mutatio harum virium opus est, et opposita corruptio secundum naturam.»)

Simplex autem generatio ita fit⁹⁶: „γεννώσι δὲ τὸ θερμὸν καὶ ψυχρὸν κρατοῦντα τῆς ὕλης“.

(«Generant autem calidum et frigidum, eo quod materiam vincunt.»)

Idem ulterius explicatur, quando dissolutio corporis declaratur⁹⁷: „τὸ τέλος τῆς κατὰ φύσιν φθορᾶς σῆψις ἐστὶν. δὺὸ ὑγρά πρῶτον, εἶτα ξερὰ τέλος γίγνεται τὰ σηπόμενα· ἐκ τούτων γὰρ ἐγένετο καὶ ὠρίσθη τῷ ὑγρῷ τὸ ξερὸν ἐργαζομένων τῶν ποιητικῶν“.

⁹² Meteor. 4, 1; 378 b 10—379 b 9.

⁹³ ibid. 378 b 10—13.

⁹⁴ ibid. 378 b 21—25.

⁹⁵ ibid. 378 b 28—30.

⁹⁶ ibid. 379 a 1.

⁹⁷ Meteor. 4, 1; 379 a 7—11.

(»Terminus eius, quae secundum naturam est, corruptionis est putrefactio. Ideo primo humida, dein ultimo sicca fiunt ea, quae putrescunt; ex his enim facta sunt et determinatum est humido siccum, laborantibus activis.«)

Quid sit putrefactio, ita explicatur⁹⁸: „σῆψις δ' ἐστὶ φθορὰ τῆς ἐν ἐκάστῳ ὑγρῷ οἰκείας καὶ κατὰ φύσιν θερμότητος ὑπ' ἀλλοτριᾶς θερμότητος. αὐτὴ δ' ἐστὶν ἡ τοῦ περιέχοντος“.

(»Putrefactio est corruptio illius caliditatis, quae unicuique humido propria est secundum naturam sc. illius corporis, proveniens ab aliena caliditate; haec autem est circumdantis sc. corporis.«)

Nam⁹⁹: „ἐξιόντος τοῦ οἰκείου θερμοῦ συνεξαμιρίζει τὸ κατὰ φύσιν ὑγρὸν, καὶ τὸ σπῶν τὴν ὑγρότητα οὐκέτ' ἔσιν· ἐπάγει γὰρ ἔλκουσα ἡ οἰκεία θερμότης“.

(»exeunte proprio calido simul evaporat naturale humidum; atque. ita illud, quod humiditatem trahit, iam non est; colligit enim attrahens propria caliditas.«)

Iam ex omnibus hisce sequitur elementa causare novas substantias seu corpora, quae simpliciter generantur, in oppositione ad generationem secundum quid seu accidentalem mutationem; generationem autem hanc, qua nova substantia oriatur, fieri actione et passione elementorum atque ex pugna aliqua inter elementa resultare; nam Aristoteles loquitur de κρατεῖν — vincere seu vi superare. Neque elementa desinunt ita, ut in nova substantia sola eorum materia sit; sed etiam contrarietas seu forma eorum remanet, nam corpus separatione elementorum in eadem resolvi potest, ex quibus constitutum erat. Ideoque neque hic sicut nec alibi Aristoteles quaerit, quomodo aut a qua causa elementa producantur, quae in corruptione corporis iterum eadem apparent ac antea erant: scilicet ex sententia Aristotelis elementa in substantia ex iis constituta permanent, etsi modificata et aliquomodo exaequata.

Aristoteles igitur etiam hic idem sentit ac in explicatione mixti generatim¹⁰⁰ et speciatim in declarando modo, quo ex elementis fiat caro et os et alia.¹⁰¹

12. Atque haec sunt, quibus Aristoteles quasi describit, quomodo elementa inter se differant, quomodo agant et pati-

⁹⁸ ibid. b 16—18.

⁹⁹ ibid. a 25—26.

¹⁰⁰ De gen. et corr. 1, 10.

¹⁰¹ De gen. et corr. 2, 7.

antur, quomodo mixtum et novam substantiam constituent, et quomodo in mixto permaneant et in resolutione iterum eadem appareant. Haec sunt facta, in quibus in concreto Aristotelis doctrina de natura elementorum et corporum, quae ex iis constituuntur, continetur. Quare ex consideratione horum factorum intelligi potest, quid Aristoteles cogitaverit de natura elementi eiusque constitutione deque partibus eius materia et forma, quid sint et quomodo se habeant ad invicem et ad totum. Atque ex his diiudicari possunt et debent ea, quae theoretice de iisdem quaestionibus dicit, quid intelligatur ab ipso *δυνάμει εἶναι* et *ἐνεργείᾳ* et *ἐντελεχείᾳ εἶναι* — potentia et actu esse. Atque tandem ex his omnibus Aristotelis mens circa doctrinam de actu et potentia patere potest.

CAPUT SECUNDUM.

Quid ex iis, quae capite priore dicta sunt, concludendum sit circa naturam elementi terrestris eiusque partium et quomodo cum doctrina Aristotelis de iisdem quaestionibus componatur.

Articulus I. QUOMODO ELEMENTUM COMPOSITUM SIT.

Summarium. 1. Partes integrales et essentielles distinguendae. 2. Partes essentielles sunt suppositum et oppositum. 3. Oppositum non est mera condicio aut proprietas. 4. Difficultas, quod elementa non specie differrent, solvitur stabiliendo conceptu substantiae et speciei.

1. Omne elementum dividi potest in partes homogeneas ideoque ex iisdem etiam constat. At hae partes non necessariae sunt ad salvandam naturam eiusdem elementi; quare non essentielles, sed integrales tantum sunt; nam illa pars essentialis est, sine qua essentia eadem non manet, sicut in anima a corpore separata non manet essentia hominis.

Atque ex talibus partibus essentialibus elementum etiam constat, ita ut, si quae ex illis partibus desinat, ipsum elementum non sit. Omne elementum habet illam differentiam, qua ab omni alio elemento distiguitur. Ita ignis differentiam habet combinatam ex caliditate et siccitate, ex quibus si alterutram amiserit, iam ignis non est. Ergo una pars essentialis elementi est differentia, quae simili

modo ad elementum se habet ac anima ad hominem. Sicut autem anima sola non est homo, sed necessarium est etiam corpus quod cum anima uniatur, ut compositum sit homo, ita etiam elementum non habetur sola differentia, sed aliquid aliud requiritur, ex quorum unione elementum resultat: elementum est aliquod totum essentialiter compositum ex differentia et aliquo, quod non est differentia, sed in quo illa, quae differentia distinguuntur, conveniunt:

ἕλη καὶ μορφή — materia et forma; aut loco *ἕλη* Aristoteles etiam *ὑποκείμενον* — suppositum seu subiectum sive substratum dicit¹⁰². „*γίγνεται πᾶν ἔκ τε τοῦ ὑποκειμένου καὶ τῆς μορφῆς*“.

Neque tantum fit, sed etiam quamdiu est, ita compositum remanet¹⁰³: „*τὸ γινόμενον ἅπαν ἀεὶ σύνθετόν ἐστι, καὶ ἐστὶ μὲν τι γινόμενον, ἐστὶ δὲ τι, ὃ τοῦτο γίνεται, καὶ τοῦτο διττόν· ἢ γὰρ τὸ ὑποκείμενον ἢ τὸ ἀντικείμενον. λέγω δ' ἀντικεῖσθαι τὸ ἄμουσον, ὑποκειῖσθαι δὲ τὸν ἀνθρώπον, καὶ τὴν μὲν ἀσχημοσύνην καὶ τὴν ἀμορφίαν ἢ τὴν ἀταξίαν τὸ ἀντικείμενον, τὸν δὲ χαλκὸν ἢ τὸν λίθον ἢ τὸν χρυσὸν τὸ ὑποκείμενον*“.

(»Id, quod fit, semper compositum est. Et est aliquid, quod in fieri est et aliquid, quod fit in facto) esse, idque duplex: aut sc. suppositum aut oppositum. Dico opponi nonmusicum, supponi autem hominem; et similiter carentiam figurae et formae et ordinis oppositum, aes autem aut lapidem aut aurum suppositum.«)

Atque de tali supposito Aristoteles loquitur, cum in omnibus quatuor elementis communem aliquam materiam esse dicit, quae tamen quadruplex esse habeat¹⁰⁴: „*ἀνάγκη καὶ τὰς ἕλας εἶναι τοσαύτας ὅσα περ ταῦτα* (sc. τὰ στοιχεῖα), *τέτταρας, οὕτω δὲ τέτταρας ὡς μίαν μὲν ἀπάντων τὴν κοινήν, ἄλλως τε καὶ εἰ γίνονται ἐξ ἀλλήλων, ἀλλὰ τὸ εἶναι ἕτερον*“.

(»Necesse est etiam materias esse totidem, quot haec sc. elementa sunt, ita autem quatuor, ut una sit omnibus communis, cum ex alia ratione, tum si ex invicem fiunt, esse autem diversum) est.«)

2. Oppositum cum supposito totum elementum constituit. Solum haec duo tamquam partes essentialiter enumerantur¹⁰⁵: *πρῶτον μὲν τὸ δυνάμει σῶμα αἰσθητὸν*

¹⁰² Phys. 1, 7; 190 b 20.

(»Quidquid fit, fit ex supposito et forma.«)

¹⁰³ Phys. 1, 7; 190 b 11—17.

¹⁰⁴ De coelo 4, 5; 312 a 30—33.

¹⁰⁵ De gen. et corr. 2, 1; 329 a 33—35.

ἀρχή, δεύτερον δ' αἱ ἐναντιώσεις, λέγω δ' οἶον θερμοῦς καὶ ψυχρότης, τρίτον δ' ἡδη πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ τὰ τοιαῦτα“.

(»Primum est corpus potentia sensibile, tamquam principium, secundum sunt opposita, dico e. gr. caliditas et frigiditas, tertium vero iam est ignis et aqua et similia.«)

3. Oppositum, sc. caliditatem et frigiditatem, siccitatem et humiditatem, gravitatem et levitatem esse solum dispositionem aliquam aut proprietatem, non constituentem ipsum elementum quoad eius substantiam. Aristoteles nullibi affirmat neque innuit. Neque ubi discrimen essenziale inter elementa declarat atque differentias específicas examinat¹⁰⁶ neque ubi generationem et corruptionem elementorum explicat,¹⁰⁷ umquam dicit illas contrarietates esse condicionem, quae praerequiratur, ut elementum producat, aut ex elemento resultare ut eius proprietatem. Atque si contrarietates elementorum solum condicio aut proprietas ab Aristotele existimarentur, quaestionem de origine formarum ne poneret quidem. Neque ullam ex difficultatibus, quae cum sententia illa secundum quam contrarietates condicio tantum aut proprietas sunt, connexae sunt, commemorat.

Atque in elementis ab Aristotele non distingui materiam et formam aliquam substantialem, quae uniantur in unam substantiam elementi, ad quam contrarietates tamquam condicio aut proprietas se habeant, ex iis etiam patet, quae de mixtis dicit: quid sit et quomodo oriatur et destruat, quae omnia capite priore consideravimus; nam neque ibi contrarietates ad medium redactas condicionem tantum aut proprietatem esse significat.

Neque denique ibi, ubi diversos modos enumerat, quibus aliqua substantia fieri possit,¹⁰⁸ formam aliquam commemorat, quae tamquam altera pars substantiae cum materia totam substantiam constituat, ad quam figura (in statua) aut compositio lapidum et lignorum tamquam condicio aut proprietas se ha-

¹⁰⁶ De coelo 4, 4. — De gen. et corr. 2, 2.

¹⁰⁷ De coelo 4, 4. — De gen. et corr. 2, 4. — cfr. cap. primum.

¹⁰⁸ Phys. 1, 7; 190 b 5—9.

beat: quando in aere figura e. gr. hominis inducta est, eo ipso illud compositum ex aere et figura est statua, quae ex Aristotelis sententia substantia est; similiter quando lapides et ligna certo modo componuntur, eo ipso domus habetur, quam pari modo substantiam Aristoteles esse dicit; postquam lapides certo modo compositi sunt aut aes certam figuram accepit, aliquid ulterius fieri debere, ut statua aut domus habeatur, non commemoratur. Neque ullo modo innuitur ex aere aut ex lapidibus primum fieri statuam aut domum, atque ex hac resultare figuram statuae aut compositionem domus.

Quare secundum Aristotelis sententiam elementum eo ipso habetur, quod ad materiam contrarietates illius elementi accedunt; puta si ad materiam elementarem accedit caliditas et siccitas, ignis habetur, quin quidquam ulterius fieri debeat. Et viceversa elementum destruitur eo ipso, quod suam contrarietatem amittit; puta ignis eo ipso desinit esse ignis, si amittit aut caliditatem aut siccitatem, quin quidquam ulterius destrui debeat.

4. Neque his, quae dicta sunt, opponi potest ita elementa secundum Aristotelem non futura esse substantias neque specie seu essentialiter inter se differre, id quod cum expressa doctrina Aristotelis pugnet. Respondetur enim: cum verum sit ex Aristotelis doctrina elementa inter se differre solis contrarietatibus et nihilominus esse substantias¹⁰⁹ et specie differre,¹¹⁰ videndum est, quomodo Aristoteles illos terminos intelligat, ne forte alieno sensu supposito ibi contradictio ponatur, ubi non est.

Quid intelligat substantiam, Aristoteles ita declarat¹¹¹: λέγεται δ' ἡ οὐσία, εἰ μὴ πλεοναχῶς, ἀλλ' ἐν τέταρσί γε μάλιστα καὶ γὰρ τὸ τί ἦν εἶναι, καὶ τὸ καθόλου, καὶ τὸ γένος οὐσία δοκεῖ εἶναι ἐκάστου, καὶ τέταρτον τούτων τὸ ὑποκείμενον. τὸ δ' ὑποκείμενόν ἐστι, καθ' οὗ τὰ ἄλλα λέγεται, ἐκεῖνο δὲ αὐτὸ μῆκεν κατ' ἄλλου“.

¹⁰⁹ De coelo 3, 1: 298 a 29—30.

¹¹⁰ De gen. et corr. 2, 2, ubi differentias specificas elementorum statuit.

¹¹¹ Met. Z. 3; 1028 b 33—37.

(»Dicitur substantia, si non pluribus, at quatuor saltem modis: nam quodquideratense et universale et genus substantia uniuscuiusque esse videtur; et sc. quod etiam substantia alicuius vocatur est subiectum horum sc. trium, quae dicta sunt. Subiectum autem est id, de quo cetera praedicantur, ipsum autem iam non de alio.«)

Ergo substantia aliquid dicitur praesertim propterea, quia de ipso alia praedicari possunt, ipsum autem de nullo alio praedicari potest. Hoc modo Aristoteles saepissime substantiam intelligit, praesertim etiam, ubi distinctionem inter generationem simpliciter et secundum quid exponit atque declarat, cur solae substantiae simpliciter generentur.¹¹²

„πολλαχῶς δὲ λεγομένου τοῦ γίνεσθαι, καὶ τῶν μὲν οὐ γίνεσθαι ἀλλὰ τόδε τι γίνεσθαι, ἀπλῶς δὲ γίνεσθαι τῶν οὐσιῶν μόνον, κατὰ μὲν ἄλλα φανερόν ὅτι ἀνάγκη ὑποκεισθαι τι γινόμενον· καὶ γὰρ ποσὸν καὶ ποιὸν καὶ πρὸς ἕτερον καὶ ποτὲ καὶ ποῦ γίνεται ὑποκειμένου τινὸς διὰ τὸ μόνην τὴν οὐσίαν μηθενὸς κατ' ἄλλον λέγεσθαι ὑποκειμένου, τὰ δ' ἄλλα πάντα κατὰ τῆς οὐσίας“.

(»Cum vario sensu dicitur fieri et quaedam non dicantur fieri, sed tale quid fieri, simpliciter autem fieri solum substantiarum sit, quoad cetera sc. quae non simpliciter fiunt clarum est necessario requiri aliquid subiectum, quod fiat; nam quantum et quale et relatum ad aliud et quando et ubi fit aliquid, si quid suppositum est, quia sola substantia de nullo alio praedicatur, alia vero omnia de substantia.«)

Atque ita elementum est substantia, nam nequit de alio praedicari, sicut quantum et quale et alia accidentia. Neque de materia, quae in ipso est, praedicari potest, nam elementum non est materia, sed aliquid totum compositum, ex materia et contrarietatibus. Ignis e. gr. non est materia, quae habeat caliditatem et siccitatem, sed totum aliquid compositum ex materia et caliditate et siccitate; sicut domus non sunt lapides certo modo positi. Quare etiam illud servatur, quod Aristoteles exigit rhetorice interrogando.¹¹³

„πῶς οὖν ἐκ μὴ οὐσιῶν οὐσία ἂν εἶη“.

(»Quomodo ergo ex non substantiis substantia fuerit.«)

Sc. domus, si nihil aliud esset, nisi lapides certo modo positi, non esset substantia alia ac lapides, ideoque non domus esset subiectum quantitatis, qualitatis, et ceterorum praedica-

¹¹² Phys. 1, 7; 190] a 31 — b 1.

torum, non domus esset tanta et talis et ibi, sed lapides. Et pari modo etiamsi omnia praedicata, quae de alio praedicantur, coniungerentur, non essent substantia, quia non essent id, quod de nullo praedicari potest.

Distinguendum igitur ex mente Aristotelis inter illam unionem, quae est inter substantiam et accidens et inter duas partes eiusdem substantiae: e. gr. domus unita cum albedine alio modo unita est ac lapides cum certa positione; nam domus cum albedine non sunt nova substantia sed manet domus; lapides autem cum certa positione novam aliquam substantiam efficiunt, domum, quae non est idem ac lapides, sed facta ex lapidibus.

Neques dici potest hanc distinctionem esse solum in ordine logico; nam domus cum albedine non solum consideratur ut eadem domus sed etiam est; et lapides certo modo compositi non solum considerantur ut aliquid aliud ac lapides, sed etiam est aliud.

Iam ad quaestionem, quid apud Aristotelem significet »specie differre«, breviter ita respondetur: illa specie differunt, quae diversae substantiae sunt ita differentes, ut diversam definitionem habeant; nam definitio exprimit quidditatem (substantiae):¹¹⁴

ἔστιν ὁ ὁρισμὸς ὁ τοῦ τί ἦν εἶναι λόγος.

(»Definitio est oratio, qua exprimitur quodquideratesse.«)

Quidditas autem substantiae saepe ab Aristotele vocatur *εἶδος* — species, e. gr. quando¹¹⁵ differentiae elementorum speciem corporis efficere dicuntur: „ὄν πᾶσαι αἱ ἐναντιώσεις σώματος εἶδη καὶ ἀρχὰς ποιοῦσιν“.

(»Non omnes contrarietates corporis species et principia efficiunt.«)

Neque ulterius in his generalibus quaestionibus immorandum; nam quid respondendum sit ex mente Aristotelis maxime patebit ex consideratione materiae et formae.

¹¹⁴ Met. Z, 5; 1031 a 12.

¹¹⁵ De gen. et corr. 2, 2; 329 b 9.

Articulus II. DE MATERIA ELEMENTI: QUID SIT ET QUOTUPLEX QUAQUE EUIS PROPRIETATES.

Summarium. 1. Subiectum ut totum et subiectum ut pars. 2. Utrumque subiectum vocatur materia. 3. Materia prima et secunda, 4. Materia non est corpus sensibile. 5. Propriam existentiam habet sive re sive ratione distinctam. 6. Numero eadem in diversis elementis. 7. Non materia, sed elementum fit. 8. Materia in se spectata est ens, per privationem autem nonens. 9. Hac distinctione Aristoteles difficultatem atomistarum solvit. 10. Quomodo ex materia fiat elementum. 11. Utrum materia sine ulla forma manere possit. 12. Materia speciem non habet. 13. Non materia, sed totum, cuius est, fit et mutatur et corrumpitur. 14. Non materia, sed totum est id quod est. 15. Materia neque quid neque quantum neque quidquam aliud ex iis, quibus id quod est, determinatum est. 16. Materia est secundum quid substantia. 17. In materia distinguendum est inter id, quod materia est et rationem superadditam propter quam vocatur materia. 18. In materia distinguitur »esse essentiae« et »esse existentiae«. 19. Materia in corruptione non accipit novam existentiam. 20. Materia inseparabilis est. 21. Specialis nexus inter materiam et formam elementi.

Materia elementi est aliquod suppositum seu subiectum — *ὑποκείμενον*; nam iam nequit de alio praedicari: neque elementum neque aliud corpus est materia, sed ex materia. Verum, cum

I. in elemento duplex *ὑποκείμενον* — subiectum distinguatur, sc. totum quod compositum est ex materia et forma et aliquod subiectum, quod non sit totum, quaeritur, utrum subiectum intelligatur materia. Scilicet sicut in homine singulari Petro unum est subiectum ultimum, quod de nullo alio praedicari potest, ipsum illud individuum humanum Petrus, qui est homo et tantus et talis et agens et patiens, qui tamen non est corpus et anima sed habet corpus et animam: ita etiam in elemento est aliquod ultimum subiectum, de quo totum elementum praedicatur ut unum aliquod compositum, quod tamen non est aliqua pars compositi, sed cuius est pars. Sicut homo est compositum ex corpore et anima, non autem est aut corpus aut anima neque corpus et anima, ita etiam elementum est compositum ex materia et forma, non autem aut materia aut forma neque materia et forma. Quia de hoc subiecto compositum solum ut totum praedicatur, vocari potest (et in hac inquisitione ita vocabitur) »subiectum ut totum« seu suppositum, seu,

cum Aristotele »substantia prima — πρώτη οὐσία“ vel „individuum — άτομον“¹¹⁶ vel „ultima materia — ἐσχάτη ἕλη“.¹¹⁷

Alterum autem subiectum in homine est corpus respectu animae; et similiter in elemento illud quod cum contrarietatibus totum elementum constituit, quod ab Aristotele vocatur τὸ ὑποκείμενον τοῖς ἐναντίοις subiectum contrarietatum¹¹⁸: „ἡμεῖς δὲ φαμὲν μὲν εἶναι τινα ἕλην τῶν σωμάτων τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ ταύτην οὐ χωριστὴν ἀλλ’ αἰεὶ μετ’ ἐναντιώσεως, ἐξ ἧς γίνεται τὰ καλούμενα στοιχεῖα. διώρισται δὲ περὶ αὐτῶν ἐν ἑτέροις ἀκριβέστερον, οὐ μὴν ἀλλ’ ἐπειδὴ καὶ τὸν τρόπον τοῦτόν ἐστιν ἐκ τῆς ἕλης τὰ σώματα τὰ πρῶτα, διοριστέον καὶ περὶ τούτων, ἀρχὴν μὲν καὶ πρώτην οἰομένοις εἶναι τὴν ἕλην τὴν ἀχώριστον μὲν ὑποκειμένην δὲ τοῖς ἐναντίοις· οὔτε γὰρ τὸ θερμὸν ἕλη τῷ ψυχρῷ, οὔτε τοῦτο τῷ θερμῷ, ἀλλὰ τὸ ὑποκείμενον ἀμφοῖν. ὥστε πρῶτον μὲν τὸ δυνάμει σῶμα αἰσθητὸν ἀρχή, δεύτερον δ’ αἱ ἐναντιώσεις, λέγω δ’ οἶον θερμότης καὶ ψυχρότης, τρίτον δ’ ἤδη πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ τὰ τοιαῦτα· ταῦτα μὲν γὰρ μεταβάλλει εἰς ἄλληλα“.

(«Nos dicimus esse aliquam materiam corporum sensibilium, neque tamen separabilem, sed semper cum contrarietate, ex qua elementa quae vocantur fiunt. De quibus alibi clarius definitum est. Verum, quia etiam hoc modo ex materia sunt corpora prima, etiam de his definiendum est, opinantibus principium et primam esse materiam inseparabilem quidem, subiectum vero oppositis; neque enim calidum materia est frigidum neque hoc calido, sed quod utriusque subiectum est. Primo igitur id quod potentia corpus sensibile est, principium est, secundum autem contrarietates, dico e. g. caliditas et frigiditas, tertio vero iam est ignis et aqua et alia talia; haec enim in invicem mutantur.»)

2. Ergo non subiectum ut totum, sed subiectum caliditatis et aliarum contrarietatum, cum quibus elementa constituit, ab Aristotele vocatur materia prima; quare hoc subiectum vocari potest (et in hac inquisitione vocabitur) »subiectum ut pars«.

Nihilominus etiam »subiectum ut totum« quandoque ab Aristotele materia vocatur, sc. quando loquitur de subiecto totius naturae quae

¹¹⁶ Categ. 5; 3, a 33—39.

¹¹⁷ Met. H, 6; 1045 b 17—19.

¹¹⁸ De gen. et corr. 2, 1; 329 a 24 — bl.

definitione totius compositi exprimitur, sicut cum dicit¹¹⁹: „τὸ δυνάμει σὰρξ ἢ ὄστουν οὐτ' ἔχει πῶ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, πρὶν ἂν λάβῃ τὸ εἶδος τὸ κατὰ τὸν λόγον, ὃ ὀριζόμενοι λέγομεν τί ἐστὶ σὰρξ ἢ ὄστουν, οὐτε φύσει ἐστίν, ὥστε ἄλλον τρόπον ἢ φύσις ἂν εἴη τῶν ἐχόντων ἐν αὐτοῖς κινήσεως ἀρχὴν ἢ μορφὴν καὶ τὸ εἶδος, οὐ χωριστὸν ὄν ἀλλ' ἢ κατὰ τὸν λόγον. τὸ δ' ἐκ τούτων φύσις μὲν οὐκ ἐστὶ, φύσει δέ, οἷον ἄνθρωπος. καὶ μᾶλλον αὕτη φύσις, τῆς ὅλης. ἕκαστον γὰρ τότε λέγεται, ὅταν ἐντελεχθεῖ ἢ, μᾶλλον ἢ ὅταν δυνάμει“.

(»Id quod potentia caro est aut os, neque suam naturam habet, quamdiu non acceperit suam speciem, secundum definitionem, qua dicimus, quid sit caro vel os, neque est in natura sc. rerum. Alio igitur modo natura fuerit eorum, quae in se principium motus habent, forma et species, non separabilis nisi ratione. Id vero quod ex his est, natura non est, in natura autem, e. g. homo. Et haec potius est natura, quam materia. Unumquodque enim tunc dicitur, quando actu est, potius quam quando potentia est.«)

Hic Aristoteles loquitur de specie seu forma, quam cum obiecto definitionis (essentialis) identificat, quaeque ab eo, cuius sit, non nisi ratione distinguatur; ergo intelligitur species vel forma ut tota essentia, a qua ratione distinguitur subiectum, quod consequenter intelligitur »subiectum ut totum«, ad quod applicatur terminus *ὅλη* — materia.

Sicut igitur duplex subiectum distinguitur, ut totum et ut pars, ita etiam duplex materia, ut tota et ut pars.

Ad quam distinctionem attendendum est, quia pro diverso sensu, quo materia intelligitur, etiam forma respondens diverso sensu intelligitur: materiae ut parti respondet forma ut pars, sc. contrarietates; materiae ut toti respondet forma ut totum, sc. totum quod definitione exprimitur.

3. Neque haec distinctio coincidit cum distinctio inter materiam primam et secundam; nam prima dicitur materia aliqua, quia non est ex alia materia composita, secunda

¹¹⁹ Phys. 2, 1; 193 a 36—b 8.

autem, quia ex prima composita est, sed ex ipsa iterum aliud compositum est aut esse potest; ergo diversa est consideratio: materia aliqua dicitur ut totum, quatenus subiectum est, de quo tota essentia illius corporis in recto praedicatur; materia autem aliqua dicitur secunda, quatenus et ipsa composita est ex materia prima et iterum ex ipsa quoque aliud compositum est, quod si iterum alii tamquam materia inservit, tertia materia est et sic deinceps.

Quas distinctiones observare necesse est in indaganda natura materiae ex mente Aristotelis.

4. Materia elementi non est elementum, ideoque neque corpus sensibile, quia omne corpus sensibile aut elementum est aut ex elementis compositum, sicut dicit Aristoteles¹²⁰: „τῶν σωμάτων τὰ μὲν ἔστιν ἀπλᾶ τὰ δὲ σύνθετα ἐκ τούτων“.

(Ex corporibus quaedam sunt simplicia, quaedam vero composita ex his.)

Quare materia elementi non est corpus sensibile, sed ex ea corpus sensibile fieri potest, ideoque est potentia corpus sensibile — *δυνάμει σῶμα αἰσθητόν*¹²¹: „πρῶτον μὲν τὸ δυνάμει σῶμα αἰσθητὸν ἀρχή, δεύτερον δ' αἱ ἐναντιώσεις, λέγω δ' οἶον θερμότης καὶ ψυχρότης, τρίτον δ' ἤδη πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ τὰ τοιαῦτα“.

(Primum est potentia corpus sensibile principium, secundum vero contrarietates, puta caliditas et frigiditas, tertium autem iam ignis et aqua et alia similia.)

Neque tamen ex eo quod materia elementi non est elementum ideoque neque corpus sensibile, sequitur materiam non esse corpus insensibile. Aristoteles solum loquitur de corpore sensibili, non autem de quocumque corpore. Neque aes et lapis sunt corpus. Minus etiam concludi potest materiam elementi non habere proprium esse sive in ordine essentiae sive existentiae; nam materia opponitur formae ab eaque distinguitur ideoque aliquid est seu aliquod esse in ordine essentiae seu conceptibilitatis habet. Illud esse, quod materia in ordine essentiae non habet, est esse non materiae sed

¹²⁰ De coelo 1, 2; 268 b 26—27.

¹²¹ De gen. et corr. 2, 1; 329 a 33—35.

elementi: conceptus materiae elementi non est conceptus elementi.

5. Immo materia elementi propriam etiam existentiam habet sive re sive ratione distinctam, nam quando ex alio elemento aliud fit, materia eadem manet, et solum propter relationem ad diversa elementa in quibus est, diverso modo concipitur: materia elementorum, quae ex invicem fiunt, distinguitur sicut aegrotum et medicabile, quae duo idem sunt quoad rem et solum propter diversam relationem tamquam duo concipiuntur¹²².

„και ἐν αὐτῇ τῇ ὕλῃ τῇ τοῦ βαρέος και κοῦφου, ἣ μὲν τοιοῦτον δυνάμει, βαρέος ὕλη, ἣ δὲ τοιοῦτον, κοῦφου. και ἔστι μὲν ἡ αὐτῇ, τὸ δ' εἶναι οὐ ταῦτόν, ὡσπερ και τὸ νοσερόν και τὸ ὑγιασιόν, τὸ δ' εἶναι οὐ ταῦτόν.

(»In ipsa quoque materia gravis et levis, quatenus tale quid potentia est sc. grave, materia gravis sc. elementi est; quatenus autem tale quid sc. leve, levis sc. elementi. Atque eadem est, esse autem non est idem; sicut etiam aegrotabile et sanabile sc. idem sunt, esse autem sc. eorum non est idem.«)

Quare, quia omnia quatuor elementa ex invicem fieri possunt, omnia quatuor elementa (successive) eandem materiam habent, quae propter quadruplicem relationem quadruplex esse in ordine essentiae seu conceptibilitatis habet¹²³ ἀνάγκη και τὰς ὕλας εἶναι τοιαύτας ὡσπερ ταῦτα (sc. στοιχεῖα), τέταρτα, οὕτω δὲ τέταρτα ὡς μίαν μὲν ἀπάντων τὴν κοινήν, ἄλλως τε και εἰ γίνονται ἐξ ἀλλήλων ἀλλὰ τὸ εἶναι ἕτερον“.

(»Necesse est etiam materias esse tot, quot haec sc. elementa sunt, quatuor, ita autem quatuor, ut una sit omnium communis, ex alia ratione et praesertim si aliud sc. elementum ex alia fit, esse autem diversum est.«)

Idem clarius¹²⁴: „βέλτιον ποιεῖν πᾶσιν ἀχώριστον τὴν ὕλην ὡς ὅσταν τὴν αὐτὴν και μίαν τῷ λόγῳ δὲ μὴ μίαν“.

(»Melius est facere omnibus inseparabilem materiam, quae sit eadem et una numero, ratione autem non una.«)

6. Non affirmatur materiam eorum elementorum, quae simul existunt, esse numero

¹²² De coelo 4, 4; 312 a 17—21.

¹²³ De coelo 4, 5; 312 a 30—33.

¹²⁴ De gen. et corr. 1, 5; 320 b 12—14.

eandem, sed solum eorum, quae successive ex invicem fiunt; sicut numero iidem lapides materia domus et pontis sunt, sed non domus et pontis simul existentium, sed si domus destruitur et lapides ad pontem construendum adhibentur aut viceversa.

Eodem sensu Aristoteles dicit¹²⁵: „*ἐστὶν ἕλη μία τῶν ἐναντίων, θερμοῦ καὶ ψυχροῦ καὶ τῶν ἄλλων τῶν φυσικῶν ἐναντιώσεων*“.

(»Est una materia contrariorum, calidi et frigidi et aliarum naturalium contrarietatum.«)

Quod ita ulterius de elementis explicatur¹²⁶: „*ὅταν γὰρ ἐξ ὕδατος ἀήρ γένηται, ἢ αὐτὴ ἕλη οὐ προσλαβοῦσά τι ἄλλο ἐγένετο, ἀλλ' ὃ ἦν δυνάμει, ἐνεργεῖα ἐγένετο*“.

(»Quando enim ex aqua aer factus est, eadem materia, quin quidquam assumpserit, aliud facta est; sed id quod potentia erat, actu facta est.«)

Materia non aliud assumpsit, ita ut alia materia fieret atque ex tali nova materia novum corpus fieret; non enim negatur materiam aliquid novi assumere, sc. novam formam, cum qua novum corpus constituit.

Atque solum supposita hac unitate materiae transitus elementi alius in aliud explicatur¹²⁷: *ἔστι δὲ, ὡς ἔφαμεν, τῶν ὄντων τὰ μὲν ποιητικά, τὰ δ' ὑπὸ τοῦτων παθητικά. τὰ μὲν οὖν ἀντιστρέφει, ὅσων ἢ αὐτὴ ἕλη ἐστὶ, καὶ ποιητικὰ ἀλλήλων· τὰ δὲ ποιεῖ ἀπαθῆ ὄντα, ὅσων μὴ ἢ αὐτὴ ἕλη*“.

(»Sunt igitur, uti diximus, inter ea quae sunt, quaedam activa, quaedam vero, quae ab his pati possunt. Iam in invicem convertuntur illa, quorum eadem materia est, quae in invicem agere et ab invicem pati possunt, quae vero agunt, quia pati possunt, sunt ea quorum non eadem materia est.«)

Ex hac materia, quae una numero in elementis, quae ex invicem fiunt, manet et solum ratione distinguitur, elementum fit et quidem simpliciter non solum secundum quid, ita ut habeatur vera *γένεσις* — generatio seu ortus, non sola *ἀλλοίωσις* — alteratio seu accidentalis mutatio¹²⁸: „*ἡμεῖς δὲ φημὲν μὲν εἶναι τινα ἕλην τῶν σωμάτων τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ ταύτην οὐ χωριστὴν ἀλλ' αἰεὶ μετ' ἐναντιώσεως, ἐξ ἧς γίνεται τὰ καλούμενα στοιχεῖα*“.

¹²⁵ Phys. 4, 9; 217 a 22—23.

¹²⁶ ibid. a 27—29.

¹²⁷ De gen. et corr. 1, 10; 328 a 18—22.

¹²⁸ De gen. et corr. 2, 1; 329 a 24—26.

(»Nos dicimus esse aliquam materiam corporum sensibilium, neque tamen separabilem sed semper cum contrarietate, ex qua elementa quae dicuntur fiunt«.)

7. In eo quod elementa dicuntur simpliciter fieri ex materia, quae proprium esse habeat, et quae numero eadem in elemento illo sit, quod ex alio elemento factum est ac in illo elemento ex quo factum est. Contradictio esset, si idem simul et sub eodem respectu negaretur et affirmaretur, ita hic si idem simul diceretur iam existere et nondum existere. Iam vero quando elementum ex materia fit, materia quidem iam existit, neque materia fieri dicitur, sed id quod nondum existit est elementum, atque hoc fieri dicitur; et quia non materia fit talis, sed aliqua nova substantia, ideo elementum simpliciter fieri dicitur. Ita enim domus ab Aristotele¹²⁹ simpliciter fieri dicitur ex lapidibus praexistentibus; non enim, quando domus ex lapidibus fit, lapides tales aut tales fiunt, sed domus. Illud »simpliciter« fieri non intelligitur ita, ut etiam materia, ex qua aliquid simpliciter fit, esse incipiat, sed solum totum; materia autem esse quod habebat retinet sed solum in nova substantia esse incipit, atque ita novum aliquid esse acquirit in ordine conceptibilitatis seu essentiae.

8. Atque hoc sensu, quatenus materia aliquid esse essentiae seu melius conceptibilitatis acquirit, quo antea carebat, fit ens ex non ente, non autem fit existens ex non existente; nam existens fit ex non existente substantia, quae ex materia fit. Quare materia elementi seu prima in se spectata est ens, quatenus autem consideratur tamquam extra illam substantiam, quae ex illa fieri potest, est non ens; sicut lapides in se spectati sunt ens, quatenus autem considerantur tamquam extra domum, quae ex iis fieri posset, sunt non ens, quamvis existant.

9- Hanc distinctionem in materia, quatenus in se spectata est ens, sub aliquo autem respectu non ens, Aristoteles adhibet, ut illam difficultatem, quae omni

¹²⁹ Phys. 1, 7; 190 b 5—9.

¹³⁰ Phys. 1, 8; 191 a 27—31.

generationi opponeretur, solvat¹³⁰: „φασὶν οὐτε γίνεσθαι τῶν ὄντων οὐδὲν οὔτε φθείρεσθαι διὰ τὸ ἀναγκαῖον μὲν εἶναι γίνεσθαι τὸ γιγνόμενον ἢ ἐξ ὄντος ἢ ἐκ μὴ ὄντος, ἐκ δὲ τούτων ἀμφοτέρων ἀδύνατον εἶναι· οὔτε γὰρ τὸ ὄν γίνεσθαι (εἶναι γὰρ ἤδη), ἐκ τε μὴ ὄντος οὐδὲν ἂν γενέσθαι· ὑποκείσθαι γὰρ τι δεῖ.

(»Dicunt neque quidquam ex iis quae sunt fieri neque corrumpi, propterea quod necesse sit, id quod fiat, fieri aut ex eo quod est aut ex eo quod non est; ex neutro autem possibile esse; nam neque id quod est fieri, quoniam iam sit ex eo autem quod non est nihil fieri posse; debere enim esse aliquid subiectum«.)

Ut responsum suum praeparet, similitudinem adhibet cum medico, qui idem aliquid possit et non possit¹³¹: „οἰκοδομεῖ μὲν οὖν ὁ ἰατρός οὐχ ἢ ἰατρός ἀλλ' ἢ οἰκοδόμος, καὶ λευκὸς γίνεται οὐχ ἢ ἰατρός ἀλλ' ἢ μέλας· ἰατρῆν δὲ καὶ ἀνίατρος γίνεται ἢ ἰατρός.

(»Aedificat igitur medicus non quatenus est medicus sed quatenus est aedificator, et albus fit non quatenus est medicus sed quatenus est niger; artem autem medicinae exercet et non exercet, quatenus est medicus«.)

Iam vero sicut medicus considerari potest, quatenus est medicus et quatenus est non aliquid aliud, quod fieri potest. **sc. e. gr. medicus iam est, sed albus non est, et propterea medicus quidem fieri nequit, albus autem fieri ex non albo potest: ita etiam ens, quatenus est ens, non potest fieri ens, quatenus autem non est iam ens, potest fieri ens ex non ente**¹³³:

„δῆλον δι καὶ τὸ μὴ ἐξ ὄντος γίνεσθαι τοῦτο σημαίνει τὸ ἢ μὴ ὄν“.

(»Clarum est etiam illud quod dicitur 'ex non ente fieri aliquid', significare 'ex non ente, quatenus est nonens'«.)

Atque ex ignorantia huius distinctionis illam difficultatem ortam esse, qua omne fieri negetur¹³³: „ὅπερ ἐκεῖνοι μὲν οὐ διελόντες ἀπέστησαν, καὶ διὰ ταύτην τὴν ἀγνοίαν τοσοῦτον προσηγγνόησαν, ὥστε μηδὲν οἶεσθαι γίνεσθαι μηδὲ εἶναι τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἀνελεῖν πᾶσαν τὴν γένεσιν.

(»Quod cum illi non distinxissent, defecerunt; et propter hanc ignorantiam eo ignorantiae devenerunt, ut putarent, nihil fieri neque esse quidquam aliorum, sed omnem generationem perimerent«.)

¹³¹ Phys. 1, 8; 191 b 4—6. ¹³² ib. 9—10. ¹³³ ib. 10—13.

Iam illam difficultatem positive breviter solvit¹³⁴:
 ἡμεῖς δὲ καὶ αὐτοὶ φαμεν γίνεσθαι μὲν οὐδὲν ἀπλῶς ἐκ μὴ ὄντος,
 ὁμῶς μέντοι γίνεσθαι ἐκ μὴ ὄντος, οἷον κατὰ συμβεβηκός· ἐκ
 γὰρ τῆς στερήσεως, ὅ ἐστι καθ' αὐτὸ μὴ ὄν, οὐκ ἐνυπάρχοντος
 γίγνεται τι. θαυμάζεται δὲ τοῦτο καὶ ἀδύνατον οὕτω δοκεῖ, γίνε-
 σθαι τι ἐκ μὴ ὄντος. ὡσαύτως οὐδ' ἐξ ὄντος οὐδὲ τὸ ὄν γίνεσθαι,
 πλὴν κατὰ συμβεβηκός“.

(»Nos quoque ipsi dicimus nihil fieri simpliciter ex nonente, nihilo-
 minus fieri ex non-ente, puta per accidens; ex privatione enim, id
 quod secundum se est nonens, non inexistente fit aliquid. Mirum autem et
 impossibile ita videtur, fieri quidquam ex nonente. Dicto autem modo
 neque ex ente neque ens fieri, nisi per accidens«.)

Id est, sicut patet ex difficultate solvenda et distinctione
 antea declarata: nos quoque ipsi dicimus nihil fieri ex eo quod
 est non ens simpliciter seu sub omni ratione; nihilo-
 minus dicimus fieri aliquid ex eo, quod est nonens so-
 lum sub aliqua ratione seu secundum quid seu per ac-
 cidens; sc. fit aliquid ex aliquo ente, quatenus aliqua priva-
 tione affectum est, quae privatio desinit, quando ex illo non
 ente fit ens, sicut quando ex nigro medico albus medicus fit
 (quod exemplum antea adhibitum est), medicus non albus
 erat nonens, non simpliciter sed quatenus carebat albedine.
 cum autem albus factus est, illa carentia seu privatio non re-
 mansit. Mirum et impossibile est aliquid fieri ita ex nonente,
 ut illa privatio in ente facto remaneat. Ita autem sicut nos
 dicimus, non habetur illud mirum et impossibile, sed aliquid
 fit ex aliquo quod sub aliqua ratione non est ens, et quod
 eo ipso etiam sub illa ratione fit ens.

Atque ita etiam materia, ex qua elementum fit
 est nonens solum sub aliqua ratione — μὴ ὄν κατὰ
 συμβεβηκός, simpliciter autem seu secundum se autem
 ens — ὄν καθ' αὐτό; nam privatio et perfectio, qua
 privatio tollitur, non constituit sed supponit materiam,
 ideoque respectu materiae est accidens (sc. logicum¹³⁵:
 ἡ δὲ στέρησις καὶ ἡ ἐναντιώσις συμβεβηκός“.

(»Privatio autem et contrarietas accidens est«.)

¹³⁴ Phys. 1, 8; 191 b 13—19.

¹³⁵ Phys. 1, 7; 190 b 37. ¹³⁶ ib. a 17—20. ¹³⁷ ib. b 23—24. ¹³⁸ ib.
 a 14 14—21.

Idem etiam de ortu substantiae valere explicite dicit¹³⁶: „φανερὸν ὄν ὡς, εἶπερ εἰσὶν αἰτίαι καὶ ἀρχαὶ τῶν φύσει ὄντων, ἐξ ὧν πρῶτων εἰσὶ, καὶ γέγονασι μὴ κατὰ συμβεβηκὸς ἀλλ' ἕκαστον ὁ λέγεται κατὰ τὴν οὐσίαν, ὅτι γίγνεται πᾶν ἕκ τε τοῦ ὑποκειμένου καὶ τῆς μορφῆς“.

(«Clarum igitur est unumquodque fieri ex subiecto et forma, siquidem sunt causae et principia eorum quae natura sunt, ex quibus primis sunt et facta sunt non secundum accidens, sed unumquodque, quod secundum substantiam dicitur«.)

Atque de hoc subiecto, quod etiam in ortu substantiae, seu quando quid simpliciter generatur, habetur, dicit¹³⁷: „ἔστι δὲ τὸ ὑποκείμενον ἀριθμῶ μὲν ἓν, εἶδει δὲ δύο“.

(«Est subiectum numero unum, specie autem duo«.)

Quod quomodo intelligatur, antea explicatum est¹³⁸: „δεῖ τι αἰεὶ ὑποκεῖσθαι τὸ γινόμενον, καὶ τοῦτο εἰ καὶ ἀριθμῶ ἐστὶν ἓν, ἀλλ' εἶδει γε οὐχ ἓν· τὸ γὰρ εἶδει λέγω καὶ λόγῳ ταῦτόν· οὐ γὰρ ταῦτόν τὸ ἀνθρώπῳ καὶ ἀμούσῳ εἶναι. καὶ τὸ μὲν ὑπομένει, τὸ δ' οὐχ ὑπομένει· τὸ μὴν μὴ ἀντικείμενον ὑπομένει (ὁ γὰρ ἀνθρωπος ὑπομένει), τὸ μουσικὸν δὲ καὶ τὸ ἄμουσον οὐχ ὑπομένει, οὐδὲ τὸ ἐξ ἀμοφῶν συγκείμενον, οἷον ὁ ἄμουσος ἀνθρώπος“.

(«Necesse est semper aliquid subiectum esse, quod fiat, et hoc, etsi numero unum, saltem specie non unum. Specie enim idem dico ac ratione. Non enim idem est esse hominem et esse nonmusicum. Atque alterum permanet, alterum autem non permanet: id quod non est oppositum, permanet, homo enim permanet, musicum autem et non musicum non permanet, neque quod ex utroque compositum est, puta homo non-musicus«.)

Id est: cum ex homine nonmusicum fit homo musicus, homo quidem manet, non vero manet illud compositum quod antea erat, sc. homo nonmusicus, sed iam novum compositum est, sc. homo musicus. Et simili modo cum ex illa materia, quae caret forma alicuius elementi, illud elementum fit, materia manet, non autem manet illud compositum quod antea erat, sc. materia carens forma illius elementi, sed novum compositum fit, sc. materia cum forma illius elementi. Quia autem novum compositum est substantia, non dicitur ex tali materia privatione affecta facta

esse materia forma affecta, sed aliqua nova substantia, ideoque simpliciter, non solum accidentaliter.

Ad hoc, ut ex materia nova substantia fiat requiritur, ut materia antea forma huius novae substantiae caruerit; ut autem materia antea aliquam aliam positivam formam habuerit, non requiritur, sed neque prohibetur. Quare quaestio, quomodo ex materia aliqua nova substantia fiat, independens est ab illa alia, utrum sc. materia possit esse sine omni positiva forma, quam habere posset, id est omni forma, per quam ex illa materia aliqua substantia composita sit.

11. Posse lapides ex quibus domus fieri potest, esse ita, ut nihil ex iis factum sit, patet. Utrum autem materia elementi seu materia prima manere possit sine ulla forma elementi aut substantiae alicuius compositae, non ita statim patet. Nam talis materia, quae careat omni forma tum elementi tum corporis compositi, non esset perceptibilis; quare si qua materia amitteret formam, quin aliam accipiat, quoad experientiam esset, quasi annihilata esset; quia tamen permaneret, iterum aliquam formam accipere et percipi seu iterum apparere posset.

Iam vero, cum materia elementi secundum se considerata sit ens et solum per accidens sit nonens, quatenus scilicet caret forma alicuius substantiae, quae ex illa fieri potest, manet ens, etiamsi forma cuiuscumque substantiae careat, quae ex illa fieri potest. Neque ulla contradictio in hoc invenitur; non enim idem simul et sub eodem respectu affirmatur et negatur.

Quodsi opponitur materiam »esse ens« idem significare ac materiam »habere aliquam formam«, respondetur: materia, etiamsi careat omni forma elementi et compositi, formam aliquam habet, scilicet suam ipsius formam, in qua tota eius natura consistit, quaeque definitione materiae elementi exprimitur atque identica est cum τὸ τί ἦν εἶναι materiae elementi. Nam sicut in Petro alia est forma partialis, sc. anima, quae de Petro non in recto praedicatur (Petrus enim non est anima sed habet animam), et alia

forma totalis, quae de Petro in recto praedicatur (Petrus enim est animal), et ab eo non re sed solum ratione distinguitur ita etiam in elemento. Ita Aristoteles:¹³⁹

„ἔστι τὰ εἶδη καὶ τὸ ζῷον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἵππῳ“.

(»Species etiam animal in homine et in equo«.)

Iam vero animal de homine et de equo in recto praedicatur; ergo animal, quod species hominis est, cum ipso realiter idem et solum conceptu distinctum est: omnis homo est animal, sed non omne animal est homo.

Atque ita etiam illud intelligitur¹⁴⁰: „εἶδος οὐκ ἔχει ἢ ἕλη“.

(»Speciem non habet materia«.)

Speciem sicut formam partialem non habet, habet autem quatenus est aliquod ens.

Ceterum idem de quavis materia qua tali valet, etiam de lapidibus, quatenus sunt materia domus. neque tantum, quamdiu domus ex iis facta non est, sed etiam postquam facta est. Lapidem enim sunt id ex quo domus facta est, non autem id, quod domus est. Sicut in homine non corpus habet animam sed homo, ita etiam non lapides habent formam domus, sed domus formam domus habet; atque in elemento non materia sed elementum differentiam habet, puta non materia est calida et sicca, sed ignis calidus et siccus est. Id quod de quovis toto composito valet; non pars altera alteram habet; sed totum — et hanc et illam partem habet. Iamvero omnis materia qua talis, i. e. quatenus est aliquid ex quo aliquid fit, est pars illius, quod ex ea fit; nam totum, quod ex materia factum est, compositum est ex materia et forma¹⁴¹: „γίνεταί πᾶν ἐκ τε τοῦ ὑποκειμένου καὶ τῆς μορφῆς“.

(»Fit omne ex subiecto et forma«.)

Totum est illud subiectum, de quo omnia praedicantur: totum est id, quod re est; totum est tantum et tale et ibi et agit et patitur; sicut totum compositum ex anima et corpore est homo, animal rationale, homo est tantus vel talis, homo agit, cogitat, loquitur, homo est hic aut ibi; ergo totum est subiectum quod

¹³⁹ Met. Z, 14; 1039 a 27.

¹⁴⁰ Phys. 3, 6; 207 a 26. ¹⁴¹ Phys. 1, 7; 190 b 20.

omnes partes et omnia praedicata habet; variae autem partes sunt ratio curei praedicatum quoddam conveniat; puta homo cogitat, ratio autem cur cogitare possit est, quia intellectum habet. Atque hoc sensu totum est substantia simpliciter dicta¹⁴²:

„ποσὸν καὶ ποιὸν καὶ πρὸς ἕτερον καὶ ποτὲ καὶ ποῦ γίνεται ὑποκειμένον πινὸς διὰ τὸ μόνην τὴν οὐσίαν μηθενὸς κατ' ἄλλον λέγεσθαι ὑποκειμένον, τὰ δ' ἄλλα πάντα κατὰ τῆς οὐσίας“.

(»Quantum et quale et relatum ad alterum et quando et ubi fit aliquid, si quid subiectum est, quia sola substantia de nullo alio subiecto praedicatur, omnia vero alia de substantia«.)

13. Ita etiam fieri et esse et mutari et corrumpi toti convenit, non parti. Ideo Aristoteles quaerit et explicat, quomodo elementa et mixta corpora fiant, quomodo agant et patiantur et mutantur et corrumpantur, ut capite priore consideratum est, numquam vero dicit materiam aut contrarrietatem seu formam elementi fieri aut mutari, immo explicite dicit non contrarrietates sed elementa mutari¹⁴³:

„πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ τὰ τοιαῦτα... μεταβάλλει εἰς ἄλλα... αἱ δ' ἐναντιώσεις οὐ μεταβάλλουσιν“.

(»Ignis et aqua et alia talia... in invicem mutantur,... contrarrietates autem non mutantur«.)

Neque forma fit, quando aliquid ex materia et forma compositum fit¹⁴⁴: φανερόν ἐστι οὐδὲ τὸ εἶδος, ἢ διδῆκοιτε χρῆ καλεῖν τὴν ἐν τῷ αἰσθητῷ μορφῆν, οὐ γίνεται, οὐδ' ἔστιν αὐτοῦ γένεσις, οὐδὲ τὸ τί ἦν εἶναι“.

(»Clarum est neque speciem, aut quodcumque vocari oportet formam illam, quae in sensibili est, neque eius generatio est neque quodquidderatesse«.)

Neque materia fit¹⁴⁵: „οὐ γίνεται οὔτε ἡ ὕλη οὔτε τὸ εἶδος, λέγω δὲ τὰ ἔσχατα“.

(»Non fit neque materia neque species, dico autem ultimas«.)

Neque ultima materia sive subiectum quod essentiam habet, fit quin determinatam essentiam habeat, neque ultima forma sive essentia specifica fit, quin habeatur a determinato subiecto.

¹⁴² Phys. 1, 7; 190 a 34—b 1.

¹⁴³ De gen. et corr. 2, 1; 329 a 35 b 3.

¹⁴⁴ Met. Z, 8; 1033 b 5—7.

¹⁴⁵ Met. 1, 3; 1069 b 35—36.

Quod hic de ultima materia et forma dicitur, de omni materia et forma qua tali valet. Hoc loco sufficit vidisse ex Aristotelis sententia neque materiam neque formam fieri, cum compositum ex illis fiat. Nam ita patet quod antea dictum est, solum totum fieri aut mutari aut corrumpi, esse doctrinam Aristotelis.

14. Atque sicut materia et forma non sunt id quod fit, ita neque sunt id quod est; sed sicut totum est id quod fit, ita etiam totum est id quod est. Sc. totum est id, quod est simpliciter, materia et forma autem non sunt simpliciter, sed quatenus sunt partes totius: totum est id de quo definitio essentialis seu substantialis valet, i. e. totum est essentia, materia autem et forma non sunt essentia totius, sed sunt eius partes constitutivae. Ita de materia dicitur¹⁴⁶:

„μόριον ἢ ὅλη τοῦ ὅλου ὥσπερ ὁ χαλκὸς τοῦ χαλκοῦ ἀνδριάντος“

(»Pars est totius materia sicut aes aerae statuae«.)

Sed neque forma (sc. partialis) est essentia (sc. totius)¹⁴⁷: „φανερὸν δὲ οὐδὲ τὸ εἶδος ἢ διτιθέσθαι χρῆ καλεῖν τὴν ἐν τῷ αἰσθητῷ μόρφῃ, οὐ γίγνεται, οὐδ' ἔστιν αὐτοῦ γενεαίς, οὐδὲ τὸ τί ἦν εἶναι“.

(»Clarum est neque speciem, aut quomodocumque vocari debet forma quae in sensibili est, fieri neque eius esse generationem neque quodquideratesse«.)

Ita homo non est anima, neque anima est homo sed aliquid hominis; sicut nec corpus est homo sed hominis: neque corpus neque anima est τὸ τί ἦν εἶναι, sc. hominis, cuius sunt. Atque eodem modo etiam patet neque in elemento materiam aut formam seu contrarietatem esse id quod simpliciter est sed hoc esse elementum, materiam autem et formam esse non elementum sed elementi. Partes qua tales non pertinent directe ad ullam categoriam; nam neque sunt ultimum subiectum omnium praedicatorum, neque sunt accidentia ultimi subiecti, ad quod pertinent.

15. Atque ita intelligitur illud¹⁴⁸: „λέγω δ' ὅλην ἢ καὶ αὐτὴν μήτε τί μήτε ποσόν, μήτε ἄλλο μηθ' ἐν λέγεται οἷς ὄρισται τὸ ὄν“.

¹⁴⁶ Phys. 3, 6; 207 a 27—28.

¹⁴⁷ Met. Z, 8; 1033 a 5—7.

¹⁴⁸ Met. Z, 3; 1029 a 20—21.

(»Dico materiam, quae secundum se ipsam neque quid neque quantum neque quidquam aliud dicitur ex iis quibus id quod est determinatum est.«.)

His verbis negatur materiam qua talem dici posse quantum aut quodvis aliud ex accidentibus, quibus tamquam praedicatis illud, quod est, seu substantia prima tamquam ultimum subiectum omnium praedicatorum, determinatum est; negatur etiam materiam qua talem esse ipsam substantiam (secundam) vel quidditatem vel primam categoriam. Agi de categoriis patet ex nominibus categoriarum:

ποσόν et cetera significant accidentia, nam iis id quod est determinatum est. *τί* autem est nomen substantiae, vel primae categoriae, abbreviatum ex *τὸ τί ἦν εἶναι*, sicut etiam alibi in enumeratione categoriarum ita significatur¹⁴⁹: „λέγεται τὸ δὲν τὸ μὲν τὸ τί ἢ ποιὸν ἢ ποσόν“.

(»Dicitur ens quoddam quidem quid aut quale aut quantum.«.)

Non igitur in *τί* ponendus est accentus gravis *τί* sed acutus *τί*; nam non est pronomen indefinitum sed interrogativum. Neque *τὸ δὲν* intelligitur ens communissimum, quod in omnibus categoriis continetur, sed illud ens, de quo omnes categoriae praedicantur, i. e. substantia prima vel individuum; nam haec est illud ens, quod omnibus praedicatis determinatum est, seu quod subiectum est omnium praedicatorum ideoque »materia ultima« est, de qua Aristoteles loquitur, quod ex iis etiam patet, quibus dictum declarat¹⁵⁰.

ἔστι γὰρ τι καθ' οὗ κατηγορεῖται τούτων ἕκαστον, ὃ τὸ εἶναι ἕτερον καὶ τῶν κατηγοριῶν ἕκαστη· τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῆς οὐσίας κατηγορεῖται, αὐτὴ δὲ τῆς ὅλης. ὥστε τὸ ἔσχατον καθ' αὐτὸ οὐτε ποσόν οὔτε ἄλλο οὐδὲν ἐστίν.

(»Est enim aliquid, de quo praedicatur unumquodque ex his, cui esse aliud est ac unicuique ex categoriis; alia enim de substantia praedicantur, haec autem de materia. Itaque ultimum secundum seipsum neque quid neque quantum neque aliud quidquam est.«.)

Illud ergo, quod hic ab Aristotele *ὅλη* vocatur, est id, de quo omnes categoriae praedicantur, sive subiectum omnium praedicatorum, quodque ipsum praedicatum esse non potest, Hoc autem ab Aristotele

¹⁴⁹ Met. Θ, 1; 1045 b 32—33.

¹⁵⁰ Met. Z, 3; 1029 a 21—25.

vocatur *πρώτη οὐσία* (prima substantia) vel *ἄτομον* (individuum)¹⁵¹:

αἱ πρώται οὐσῖαι διὰ τὸ τοῖς ἄλλοις ἅπασι ὑποκείσθαι κυριώτατα οὐσῖαι λέγονται.

(»Primae substantiae, eo quod omnibus aliis subiacent, maxime proprie substantiae dicuntur«.)

ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς πρώτης οὐσίας οὐδεμία ἐστὶ κατηγορία κατ' οὐδενὸς γὰρ ὑποκειμένου λέγεται τῶν δὲ δευτέρων οὐσιῶν τὸ μὲν εἶδος κατὰ τοῦ ἀτόμου κατηγορεῖται, τὸ δὲ γένος κατὰ τοῦ εἶδους καὶ τοῦ ἀτόμου.

(»A prima enim substantia nulla praedicatio est; de nullo enim subiecto dicitur; e secundis autem substantiis species quidem de individuo praedicatur, genus autem de specie et individuo«.)

Ergo »prima substantia« idem intelligitur ac »individuum«.

Prima igitur substantia vel individuum est id, quod modo ab Aristotele vocatur *ἕλη*, quae qua talis neque sit quid neque quantum neque aliud quidquam ex iis quibus id quod est, determinatum est. Unde patet hanc materiam esse »materiam ultimam sive »ut totum« sive »metaphysicam«.

Ita etiam patet materiam hanc esse potentiam. Nam actu aliquod subiectum est eo, quod aliquid est; est autem eo, quod aliquid praedicatum habet. Subiectum separatum seu abstractum ab omni praedicato nequit dici neque cogitari aliquid esse, nisi ipsum de seipso praedicetur; subiectum qua tale nihil aliud est nisi subiectum, subiectum autem revera est subiectum, ideoque non est nihilum absolutum. Potest igitur »materia ultima« dici »potentia pura«, neque tamen »absolute sed relative pura«, quia etiamsi materia seu subiectum qua tale nihil aliud est, ideoque omni alio esse caret, tamen subiectum est subiectum ideoque esse subiecti habet. Neque umquam ab Aristotele materia vocatur potentia pura, sed constanter docetur materiam esse non ens non secundum se, sed secundum accidens — *μη δὲ κατὰ συμβεβηκός* atque ita distingui a privatione¹⁵²:

¹⁵¹ Categ. 5; 2 b 37 — 3 a 1 et 3 a 36—39.

¹⁵² Phys. 1, 9; 192 a 3—6.

ἡμεῖς μὲν ὕλην καὶ στέρησιν ἕτερόν φαμεν εἶναι, καὶ τούτων τὸ μὲν οὐκ ὄν εἶναι κατὰ συμβεβηκός, τὴν ὕλην, τὴν δὲ στέρησιν καθ' αὐτήν, καὶ τὴν μὲν ἐγγὺς καὶ οὐσίαν πως, τὴν ὕλην, τὴν δὲ στέρησιν οὐδαμῶς.

(»Nos materiam et privationem aliud esse dicimus, et ex his alteram esse nonens secundum accidens, sc. materiam, privationem vero secundum seipsam; et alteram propemodum esse quadantenus substantiam, sc. materiam, privationem autem nullatenus«.)

Non itaque illa verba Aristotelis ita intelliguntur, ac si materia sit non ens simpliciter, ita ut non intelligatur, cur materia non dicatur nihilum absolutum: materia est non ens, quatenus neque est quidditas neque accidens eius, in quo est, seu quatenus praedicatum esse nequit.

Ideoque illis verbis non continetur aliquod proprium materiae ultimae, sed idem de quacumque materia qua tali valet. Nulla materia καθ' αὐτήν — qua talis, praedicatum esse potest, neque quidditativum neque accidentale eius, in quo est. Ita etiam de aere tamquam materia statuae aliisque dicitur.¹⁵³

„τὸ μὲν σχηματιζόμενον καὶ ὀυθμιζόμενον, δταν ἐπιτελεσθῆ, οὐ λέγομεν ἐκεῖνο ἐξ οὗ ἔστιν, οἷον ἀνδριάντια χαλκὸν ἢ τὴν πυραμίδα κηρὸν ἢ τὴν κλίνην ξύλον, ἀλλὰ παρωνυμιάζοντες τὸ μὲν χαλκοῦν, τὸ δὲ κήρινον, τὸ δὲ ξύλινον.

(»Quod figuratur aut ordinatur, quando perfectum est, non dicimus id ex quo est, puta statuam aes, aut pyramidem ceram, aut lecticam lignum, sed per modum adiectivi dicimus aliud aereum, aliud cereum, aliud ligneum«.)

Aes, quod est materia statuae, neque est quidditas neque accidens statuae; nam statua, quae ex aere facta est, nequit dici aes sed aerea, Atque generatim¹⁵⁴: „ὄν δὲ γένεσις καὶ φθορά, ἀδύνατον ἐκεῖνο προσαγορεύεσθαι ἐξ οὗ γέγονεν“.

(»Illa quorum est generatio et corruptio, impossibile est vocari id ex quo facta sunt«.)

Materia non est illa res, quae ex ipsa facta est, sed est solum in potentia illa res, quia materia capax est, ut ex ea res fiat. Ita lapides et ligna ex quibus domus fit, non sunt simpliciter, sed solum potentia

¹⁵³ Phys. 7, 3; 245 b 9—12.

¹⁵⁴ De gen. et corr. 2, 1; 329 a 19—20.

domus¹⁵⁵: „τῶν δοριζομένων οἱ μὲν λέγοντες τί ἐστὶν οἰκία, ὅτι λίθοι πλίνθοι ξύλα, τὴν δυνάμει οἰκίαν λέγουσιν.

(Ex definientibus illi qui dicunt, quid sit domus: eam esse lapides et tegulas et ligna, id quod potentia domus est dicunt.)

Quia autem materia est potentia illa substantia, quae ex ea fit, potest etiamsi non simpliciter tamen secundum quid vocari substantia (sc. eius quod ex ea fit)¹⁵⁶: „φανερὸν δὴ ἐκ τῶν εἰρημένων τίς ἡ αἰσθητὴ οὐσία ἐστὶ καὶ πῶς ἡ μὲν γὰρ ὡς ὕλη, ἡ δ' ὡς μορφὴ ὅτι ἐνέργεια ἡ δὲ τρίτη ἡ ἐκ τούτων.

(Clarum igitur ex iis quae dicta sunt, quae sit sensibilis substantia et quomodo; alia enim ut materia, alia ut forma quod actus; tertia vero illa quae ex his est.)

Atque in hoc discrimen essentielle inter materiam et privationem invenitur¹⁵⁷: „ἡμεῖς μὲν ὕλην καὶ στέρησιν ἕτερόν φασιν εἶναι, καὶ τούτων τὸ μὲν οὐκ ὄν εἶναι κατὰ συμβεβηκός, τὴν ὕλην, τὴν δὲ στέρησιν κατ' αὐτήν, καὶ τὴν μὲν ἐγγὺς καὶ οὐσίαν πως, τὴν ὕλην, τὴν δὲ στέρησιν οὐδαμῶς“.

(Nos materiam et privationem aliud esse dicimus, et ex his alteram esse nonens, secundum accidens, sc. materiam, privationem vero secundum se ipsam; et alteram propemodum esse quadantenus substantiam, sc. materiam, privationem autem nullatenus.)

Ergo materia non simpliciter sed quadantenus substantia esse dicitur.

Quae omnia de quacumque materia, sive ultima sive prima sive intermedia valent; materia neque est quidditas neque accidens eius, in quo est, ideoque est eius substantia non simpliciter sed secundum quid, omnis materia est potentia corpus, sc. illud, quod ex ea fit; materia prima est potentia elementum, elementa autem sunt potentia caro, os, aliaque corpora composita, quia elementa sunt materia corporis compositi:¹⁵⁸

„τὰ στοιχεῖα δεῖ νομίζειν ὡσπερ ὕλην εἶναι τοῖς συνθέτοις“.

(Elementa oportet existimare quasi materiam esse compositis.)

17. In omnibus quaestionibus, utrum sit materia ens vel substantia, utrum habeat proprium esse, utrum possit extra substan-

¹⁵⁶ Met. H, 2: 1043 a 26—28.

¹⁵⁷ Phys. 1, 9; 192 a 3—6.

¹⁵⁸ De coelo 3, 8; 306 b 19—20.

¹⁵⁵ Met. H, 2: 1043 a 14—16.

tiam, quae ex ipsa fit, esse: summi momenti est distinguere in materia id quod materia est et rationem superadditam, quod sc. aliqua substantia ex ipsa facta sit. Ita in lapidibus ex quibus domus facta est, aliud est id quod sunt lapides seu eorum entitas absolute spectata vel natura, aliud autem est id quod eis accedit, quando ex iis domus fit, sc. accedit eis relatio partis ad totum; eo ipso enim amittunt rationem independentiae respectu huius totius. Ideo illa praedicata, quae lapidibus ratione eorum naturae conveniunt, non amittunt, cum novā substantia ex iis fit; illa autem praedicata, quae eis conveniunt tamquam independentibus, amittunt, acquirunt autem iterum, cum independentes iterum fiunt. In quo illa dependentia consistat, ulterius quaeri potest: non in eo, quod proprium esse sive in ordine essentiae sive existentiae amittant; nam lapides, etiam quando in domo sunt, iidem lapides manent, neque quando domus destruitur, lapides denuo existere incipiunt. Atque ita sentire Aristotelem ex omnibus iis patet, quae capite priore considerata sunt ex doctrina Aristotelis circa subiectum generationis omnis et circa generationem et corruptionem corporis mixti. Nam constanter Aristoteles dicit in generatione etiam simplici subiectum permanere atque numero esse unum, specie autem plura in iis, quae ex invicem fiunt. Ita generatim de omni subiecto generationis simplicis seu simpliciter dictae:¹⁵⁹

„ἔστι δὲ τὸ ὑποκείμενον ἀριθμῶ μὲν ἓν, εἶδει δὲ δύο“.

(«Est subiectum numero unum, specie vero duo».)

Atque ita numero unum est, ut maneat, et non solum idem denuo producat¹⁶⁰: „ἐξ ἀνάγκων τῶν γιγνομένων τοῦτο ἔστι λαβεῖν, εἴαν τις ἐπιβλέψῃ, ὡς περ λέγομεν, ὅτι δεῖ τι αἰεὶ ὑποκείσθαι τὸ γινόμενον, καὶ τοῦτο εἰ καὶ ἀριθμῶ ἔστιν ἓν, ἀλλ' εἶδει γε οὐχ ἓν τὸ γὰρ εἶδει λέγω καὶ λόγῳ ταυτὸν. οὐ γὰρ ταυτὸν τὸ ἀνθρώπου καὶ τὸ ἀμούσῳ εἶναι. καὶ τὸ μὲν ὑπομένει, τὸ δ' οὐχ ὑπομένει. τὸ μὲν μὴ ἀντικείμενον ὑπομένει (ὁ γὰρ ἄνθρωπος ὑπομένει), τὸ μουσικὸν δὲ καὶ τὸ ἀμουσον οὐχ ὑπομένει, οὐδὲ τὸ ἐξ ἀμφῶν συγκείμενον, οἷον ὁ ἀμουσος ἄνθρωπος“.

¹⁵⁹ Phys. 1, 7; 190 b 23—24.

¹⁶⁰ ib. a 13—21.